

Praeceptor historiae ecclesiasticae

Tanulmányok Buzogány Dezső 65. születésnapjára

A kötetet szerkesztette
Kolumbán Vilmos József

*„Én pedig olyanná lettem Efraimnak, mint a genny,
és a Júda házának, mint a rothadás” (Hós 5,12)*

A betegség mint történelmi metafora a Hóseás könyvében

A történelemábrázolások mindig jelesebb események köré csoportosulnak. Csomópontként emelnek ki nemzeti jelentőségű történéseket, legyenek azok katasztrófák vagy fellendülést előidéző győzelmek. Mivel az ókori és tulajdonképpen a mindenkori történetírás mindig a jelen és a következő generációknak akar valamit elmondani, mondhatni tanítani, a jobb megértés előmozdítása végett sokszor bocsátkozik analógiákba, egyszerűsítő példákba. Nem kivétel ez alól az ÓSZ-i történelemszemlélet sem. Jól mutatja ezt például a Deuteronomista Történelmi Mű, amely a babiloni fogságot a királyok bálványimádásával magyarázza, ugyanakkor azonban figyelmezteti is olvasóját: a Jhwh-tól való jelenbeli elhajlás hasonlóan destruktív következménnyel járhat. Mindeközben pedig a hétköznapi életből vett példák-
kal szemléltet: Izráel oly számos Jhwh áldása nyomán, mint a homok a parton (1Kir 4,20), vagy az ellenség úgy jön, mint a sáskaraj (Bír 6,5) stb. A próféták még közvetlenebb módon kapcsolják mondanivalójukat a jelen nemzedékéhez, ha történelmi események feldolgozásáról van szó. Hóseás könyve, amelynek egyik rétege az asszír fenyegetés korára, a 8. század második felére megy vissza, a küszöbön lévő veszély láttán Jhwh haragját egy betegség képével írja le: „Én pedig olyanná lettem Efraimnak, mint a genny, és a Júda házának, mint a rothadás” (Hós 5,12). Az üzenet érthető: Jhwh hűtlensége miatt megbünteti népét. Azonban a kép és a környező kontextus egy komplex hálózatot alkot, amelynek megértése révén a próféta üzenete a maga összetettségében rajzolódik ki az olvasó előtt. E tanulmány a betegség képeinek vizsgálatát tűzi ki célul Hós 5,8–6,6-ban, amely segít megérteni, hogy egy 8. századi írástudó teológus hogyan gondolkodott AsszírIA fenyegetéséről. Annak érdekében, hogy a használt képeket megfelelőképpen tudjuk értelmezni, először általánosan lesz szó az ókori közel-keleti orvoslásról, majd pedig az izráeli betegséghez kapcsolódó képzeteket érintve a Hós 5 értelmezése következik.

Orvoslás az ókori Közel-Keleten

Az ókori Mezopotámiából több mint 5000 diagnózist és kezelést tartalmazó ún. orvosi szöveg maradt ránk, amelyek a Kr. e. 3. évezredtől kezdődően elérhetőek.¹ E szám ismeretében úgy tűnhet, hogy nagyon sokat tudunk az ókori közel-keleti orvoslásról és annak elméleti hátteréről. Azonban ezek a szövegek egytől egyig terapeutikus szövegek, míg egyetlen olyan írás sem maradt ránk, amely az orvoslás elméleti alapvetéseit mutatná be.² Az elvi háttérre csupán a fentebb említett szövegek gyakorlati leírásaiból következtethetünk. Egy általános megállapítás, hogy a betegségeket gyógyszernek nevezhető készítményekkel és mágikus ráolvasásokkal egyaránt kezelték.³ A mi értelmünkben vett profán orvoslás nem létezett. Ez azt mutatja, hogy a betegség nemcsak a test elszigetelt panasza, hanem a beteg egész életét, szociális hálóját és az isteni világgal való kapcsolatát érintő probléma. Mivel a mezopotámiai kultúrák szerint az emberi élet determinált, az istenek döntenek az emberek sorsáról,⁴ a betegség is az istenektől rendelt csapás.⁵ Bevonásuk nélkül az elhárításuk is lehetetlen. A sors eredője tehát az evilági szférán kívül esik, a betegség pedig egyfajta kitüremkedése az elrendelt végzetnek. A mai orvosi felfogásunk szerint a tünetek összessége a betegség megnyilvánulása, a betegség maga. Ez azonban Mezopotámiában a gondolatsor csupán második láncszeme. A szimptomák csak előjelek, amelyek értelmezéséből a hozzáértő ómenolvasók le tudják szűrni a beteg sorsát, mit végeztek felőle az istenek.⁶ A betegség tehát nem a probléma kezelendő gyökere, hanem egy mélyebb, az istenek világában keresendő ok-okozati összefüggés evilági megnyilvánulása. Épp ezért a testi baj kezelését mindig a vallásos-mágikus ráolvasás egészítette ki.

¹ Böck, Barbara: Krankheit und Heilung (Alter Orient). In: *Das wissenschaftliche Bibelportal der Deutschen Bibelgesellschaft. WiBiLex.* <https://www.academic-bible.com/en/keyword/24060/> (megnyitva: 2021. okt. 11.).

² Biggs, Robert D.: Medizin. In: *RLA VII.* Walter de Gruyter, Berlin–München–Boston 1987–1990, 623. Bácskay András: *Orvoslás az ókori Mezopotámiában.* ÓTI 5. Pécsi Tudományegyetem–L'Harmattan, Pécs–Budapest 2018, 97.

³ Maul, Stefan M.: Die Heilkunst des Alten Orients. In: *Medizinhistorisches Journal* 36. (2001), 7–8.

⁴ Bácskay András: *Orvoslás*, 99.

⁵ Maul, Stefan M.: *Heilkunst*, 10.; Oeming, Manfred: „Mein Herz ist durchbohrt in meinem Innern“ (Ps 109,22). Krankheit und Leid in alttestamentlicher Sicht. In: uő: *Verstehen und Glauben.* BBB 142. Philo, Berlin 2003, 243–259. 445.

⁶ Maul, Stefan M.: *Heilkunst*, 11.; Bácskay András: *Orvoslás*, 99., 112.; Zucconi, Laura M.: *Ancient Medicine.* Eerdmans, Grand Rapids 2019, 18., 24., 42.

A Kr. e. 1. évezredből ismeretes egy *sakikkû* („tünetek”) címet viselő 40 táblán 3000 óment tartalmazó gyűjtemény, amelyet egy bizonyos Esagil-kîn-apli nevezetű írástudó állított össze, és diagnosztikai kézikönyvként értelmezhető.⁷ A gyógyítók innen „dokumentálódhattak”, ha egy szimptomát akartak azonosítani vagy valamilyen kezelést adni. A szövegek struktúrájából egyértelműen kivehető a fentebb vázolt felfogás, miszerint a betegség az isteni szférából érkező csapás megnyilvánulása. Az első feladat a betegség okozójának azonosítása, így a sorozat első fele azt írja le, hogy az orvosnak milyen előjelekből milyen istenre/démonra lehet következtetnie. Az orvoslás már ott elkezdődött, hogy az orvos elindult betegéhez, és a hozzá vezető úton figyelt a szokatlan jelenségekre, elé kerülő tárgyakra.⁸ Például ha az ajtó nyikorgott az orvos beléptekor, az a beteg halálát jelentette. A *sakikkû*-szövegek másik felében a fizikai tünetek kezelését szolgáló technikák, illetve a mai értelemben vett gyógyszeres kezelések, különféle gyógynövények bemutatása olvasható. Jól példázza egyetlen szövegben ezt a gondolkodást az Amar-Szín király fejbetegsége ellen leírt ráolvasás:

„Ráolvasás. A fejbetegség (démona) az emberre telepedett. A fejbetegség (démona) betegséget helyezett (a beteg) nyaki izmára. Ne legyen (olyan) kis nyílás, amely odacsábítja a Gallú démont! Ne tudja a fejbetegség (démona) megkötni (a beteget)! Íme, a fiatal férfi, (akit) megragadott a fejbetegség (démona). Íme, a fiatal nő, akinek a beteg nyaki izmait (a démon) kicsavarta. Aszalluhi apjához, Enkihez (követet) küldött, (mondván), az apámnak így beszélj: „Fejbetegség (démona) telepedett az emberre, a fejbetegség (démona) betegséget helyezett a nyaki izomra.” Enki fiának így válszolt: „Fiam mi lehet az, amit te nem ismersz? [...] Mi gyógyíthatja meg őt? Vegyél magadhoz tiszta vizet a csatornából, cseppents (bele) tiszta olajat (és) Amar-Szín fejét a tiszta vízzel bizony dörzsöld be, az olajjal kend be!

Aszalluhi, Enki fiának (ráolvasása).

Ráolvasás és gyógyító rituálé Amar-Szín fejbetegsége ellen.”⁹

A szöveg mutatja, hogy a fejfájást szüntetni hivatott vizes, olajos borogatást a ráolvasás kíséri. A betegség és a gyógyulás tehát nem csupán testi kérdések, hanem az emberek istenekkel és az isteni világgal, démonokkal, köztes lényekkel

⁷ Maul, Stefan M.: *Heilskunst*, 9–14.; Bácskay András: *Orvoslás*, 30–32. A gyűjtemény ismertetéséhez ld. Schmidtchen, Erich: *Esagil-kîn-apli's Catalogue of Sakikkû and Alamdimmu*. In: U. Steinert (szerk.): *Assyrian and Babylonian Scholarly Text Catalogues*. BAMTU 9. De Gruyter, Boston/Berlin 2018, 137–157.

⁸ Maul, Stefan M.: *Heilskunst*, 11.

⁹ Szöveg: Bácskay András: *Orvoslás*, 56.

ápolts kapcsolatainak alapvető, veszélyes megváltozása.¹⁰ Ha az istenek vagy a démonok megneheztenek az emberekre, megbetegítik őket. Az egyedüli tartós gyógy mód a kapcsolat helyreállításában rejlik, vagy egy a rontónál erősebb lény pártfogásában.

Ez a fajta gondolkodás a világképben rejlik. Ha a vallásosság és az istenek kultúrtörténeti gyökereit keressük, a rendelkezésünkre álló korlátolt adatok alapján arra a következtetésre juthatunk, hogy az istenek tevékenységét ott feltételezték legelőször, ahol a megfigyelésre alapuló törvényszerűségekben időről időre megmagyarázhatatlan anomáliákat, kiszámíthatatlan jelenségeket tapasztaltak meg. Az első istenek a kozmikus erők voltak.¹¹ Jól látható ez például a sumér panteonban, ahol az istenek nagy többsége természeti jelenség istene, és sokkal kevesebb a megistenült ember.¹² Mindaz isten, aki meghaladja az emberi képességek határait, legfőképp pedig a numinózus erők.¹³ Ezt mutatja a sémi istenekre használt 𐎗𐎍 köznévi egyik feltételezett etimológiája is, miszerint a főnév a 'wl gyökre megy vissza, amelynek jelentése: „erősnek/elsőnek lenni.”¹⁴ Aki a szokványosnál erősebb, nagyobb dolgokra képes, az istennek minősül. A betegség jellegénél fogva kötődik ehhez a világhoz, hiszen az embernek nincs hatalma felette. Sokszor semmilyen világi praktika, kezelés nem segít, azaz egyértelműen egy másik szférához köthető. A vallás, ill. a mágikus gyakorlat ebben a kiszámíthatatlan világban hoz létre

¹⁰ Böck, Barbara: *Krankheit*.

¹¹ Zgoll, Annette: Religion. In: *RLA XI*. Walter de Gruyter, Berlin–New York 2006–2008, 324.; Lambert, Wilfred George: Ancient Mesopotamian Gods: Superstition, Philosophy, Theology. In: uő: *Ancient Mesopotamian Religion and Mythology*. ORA 15. Mohr Siebeck, Tübingen 2016, 30.

¹² Dijk, Jan van: Gott. In: *RLA III*. Walter de Gruyter, Berlin 1957–1971, 533.; Toorn, Karel van der: God I. In: Toorn, Karel van der – Becking, Bob – Horst, Pieter W. van der (eds.): *Dictionary of Deities and Demons in the Bible*. [DDD]. Brill, Leiden – Eerdmans, Grand Rapids, Michigan 1999, 353–354.

¹³ Az akkád irodalomban az „isten” címet csak a kultusszal rendelkező entitások kapták meg, akik áldozatban részesültek. Így pl. Tiámát, az ősvíz megtestesülése, akinek nem mutattak be áldozatot, néhol az istenek kategóriáját jelző determinatívusszal, néhol pedig anélkül jelenik meg. Lambert, Wilfred George: Gott nach akkadischen Texten. In: *RLA III*. Walter de Gruyter, Berlin 1957–1971, 544. Továbbá a görög-római antropológiára alapozva a modern gondolkodás hajlamos a természeti erőket az istenek megnyilvánulásaként, míg magukat az isteneket az azok mögött megbújó szellemi entitásként, „lelkeként” felfogni. A közel-keleti gondolkodás azonban kevésbé teszi meg ezt a különbséget, és egységben látja egy jelenség „testi” és a „lelki” megjelenését. Vö. Zucconi, Laura M.: *Medicine*, 16–17.

¹⁴ Kató Szabolcs Ferencz: Az egy Isten az istenek között. JHWH legősibb profilja a modern kutatás fényében. In: *Studia Doctorum Theologiae Protestantis* 11 (2020), 40.; vö. Bácskay András: *Orvoslás*, 98.

egy kiszámítható rendszert, utat mutat az ember számára.¹⁵ A ráolvasás, áldozat, imádság által a vallás egy eszközt ad a vallást gyakorló kezébe, hogy a kiszámíthatatlan között kiismerje magát, és elhárítsa a rá leselkedő veszélyeket. Ilyenképpen az ókori közel-keleti orvoslás elválaszthatatlan a mágiától.

Betegség az Ószövetségben

A fentiekhez hasonló megállapítások igazak az ÓSZ esetében is. Az ott megjelenő teológiai látás szerint is a betegség az embert az élet minden területén sújtja, és nem csak testi panaszokat okoz neki.¹⁶ Legtöbb esetben a betegség kísérő jelenségként megjelenik a szociális elszigetelődés.

„Szeretteim és barátaim félreállnak, mert csapás ért, rokonaim is elhúzódnak tőlem.” (Zsolt 38,12)

„Elszakítottad tőlem ismerőseimet, utálatossá tettél előttük.” (Zsolt 88,9)

A beteg nemcsak a testi panaszok miatt szenved, hanem azért is, mert ezzel egy időben elhagyták. A betegség a Jhwh-val való kapcsolat megromlását is jelzi. Ezt tematizálja, különböző nézőpontokat bemutatva a Jób könyve. Jób nyomorúságát a barátok valamilyen feltételezett bűnre vezetik vissza. Ez egy elterjedt gondolkodásmód, amely tett és a sors közötti szoros kapcsolatból indul ki. Jób könyve megkérdőjelezi ezt a fajta logikát, de abban egyetért vele, hogy a csapás csakis Jhwh-tól jön.¹⁷ A betegség okozója Isten, de a csapás nem merül ki az egyén testi szenvedésében, hanem az élet minden területén megjelenik, gyászként, gazdasági vesztesékként, rágalmazásként stb.

A környező népekkel ellentétben Izráel esetében csak egyetlen mennyei létező jöhetett szóba, mint a betegség küldője és annak meggyógyítója: az egyedüli Jhwh. A ráolvasók, ördögűzők, jövendőmondók stb. tiltva voltak (Deut 18,9–12). Izráel csupán az imádság, ill. a papok diagnosztikai képességeire számíthatott. Ez utóbbiak a testi tüneteket a tiszta–tisztátalan, azaz a Jhwh-val való kapcsolat zavartalan vagy megzavart állapotával hozták összefüggésbe (Lev 13–14).¹⁸ De a

¹⁵ Zucconi, Laura M.: *Medicine*, 17.

¹⁶ Frey-Anthes, Henrike: Krankheit und Heilung (AT) In: *Das wissenschaftliche Bibelportal der Deutschen Bibelgesellschaft. WiBiLex.* <https://www.bibelwissenschaft.de/stichwort/24036/> (megnyitva: 2021. okt. 28.).

¹⁷ Oeming, Manfred: *Mein Herz*, 250–254.

¹⁸ Kaiser, Otto: Krankheit und Heilung nach dem Alten Testament. In: uő: *Vom offenbaren und verborgenen Gott.* BZAW 392. De Gruyter, Berlin/New York 2008, 221. Ezenkívül minden bizonnyal voltak Izráelben is nem papi jellegű orvosok, ám ezek kilétéről, képzettségéről, praktikáiról források hiányában nincsenek adataink. Orvosok tevékenységére csak az ÓSZ beszámolójából

prófétákat is megkérdezték betegség esetén. Ézs kijelenti Ezékiás sorsát, és tanácsot ad a tünetek kezelésére (Ézs 38). Ahazjá Baálzebúbhoz küldet Jhwh helyett, hogy megtudakolja, betegsége halálos-e (2Kir 1). Mindez azt mutatja, még hogyha a konkrét eljárások nem is ismertek előttünk oly mértékben, mint Mezopotámia esetében, hogy a betegség és a gyógyulás nem választható el a vallási élettől.¹⁹

Azt is fontos tisztázni, hogy az ÓSZ-nek nincs absztrakt kifejezése, egy közös gyűjtőszava a betegségre.²⁰ Míg a modern orvostudomány szervrendszerként csoportosítja, nagyobb kategóriákba sorolja a különféle betegségeket, az ÓSZ-nek nincs egy átfogó kifejezése a testi bántalmak megnevezésére, hanem egy sor fogalommal írja le a testi csapásokat. Például חלה – gyengének, betegnek lenni; מַגָּפָה – csapás (pl. a filiszteusokat sújtó fekélyes betegség értelmében 1Sám 6,4); מַרְבָּה – csapás, seb; כאב – fájdalmat érezni stb.

A betegség mindig egy megélt élmény, és nem egy általános jelenség specifikus megnyilvánulása. Ennek hangsúlyozása azért is fontos, mert így a betegség nem képez egy különleges kategóriát más szenvedéstípusokon belül, hanem ugyanannak az isteni csapássorozatnak egyik tagja, ahová pl. a szegénység, özvegyesség, magány stb. társul. Ez magyarázza azt is, ha az ember szegénységében, társtalanságában Istentől várja a segítséget, miért reméli a betegségben is ugyanezt. A tudományos vizsgálódás tehát felállíthat kategóriákat a szenvedés formáira vonatkozóan, mint például szociális, testi, gazdasági stb. csapások, de az ÓSZ látásában a szenvedés különféle megjelenései mind ugyanarról a töről fakadnak, és így a betegség kezelése kultuszi szinten nem különbözik egy gazdasági csapás elhárításától. Ha egyikben feltételezhető Isten működése, és azt evilági technikákkal elő lehet segíteni, ez érvényes a másakra is.

Ha a betegség kollektív dimenzióját nézzük, ahol a betegség nem egy konkrét testen jelenik meg, hanem egy egész népen. Fontos látnunk, hogy ez a fentiek fényében nem teljes egészében egy metaforikus nyelvezet használatát jelenti, hanem a hasonló jelenségek közötti fogalmi átjárhatóságot. Valamilyen csapás, pl. a betegség Istenhez való kapcsolása még nem az irodalmi eszköz része, hiszen a betegség Istentől jön minden esetben. A metafora a konkrét alkalmazásnál kezdődik, nem a betegség isteni eredeténél. Ezen a szinten sok csapás összekapcsolódhat, és ugyan-

következtethetünk (Ex 21,19; Jer 8,22 stb.), mivel nincsenek biblián kívüli orvosi szövegeink a régióból. Vö. Brown, Michael L.: *Israel's Divine Healer*. 43. Zondervan, Grand Rapids 1995, 43–53.

¹⁹ Brown, Michael L.: *Israel's Divine Healer*, 53.

²⁰ Frey-Anthes, Henrike: *Krankheit und Heilung*; Frevel, Christian: *Krankheit / Heilung*. In: *Handbuch theologischer Grundbegriffe zum Alten und Neuen Testament*. Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt 2006, 284–285.

arra utalhat. Ha Isten büntetése a közös nevezője a szegénységnek, betegségnek, elhagyatottságnak stb., akkor ez azt is jelenti, hogy ezeknek a jelenségeknek, nyelvi szinten fogalmaknak van egy közös jelentésmezejük is, amelyen belül felcserélhetőek. Bizonyos keretek között a szegénység, a magány és a betegség szinonimái egymásnak. Mind Isten csapásának megnyilvánulása. De a háború is Isten csapásaként ugyanebbe a szemantikai mezőbe tartozhat. Hós kora a Kr. e. 8. század vége. Nagy témája az asszír fenyegetés és a szír–efraimita háború. A következőkben ennek betegségként való megjelenítését vizsgáljuk meg.

Történelmi háttér

A Kr. e. 8. század az Újasszír Birodalom terjeszkedésének kora, melynek fénypontja Tukultī-apil-Ešarra, Tiglát-Pileszer terjeszkedése. Az asszírok ki akarják terjeszteni birodalmukat egész Egyiptomig. Az utolsó leigázandó államok közé tartozik Izráel és Júda. Ebben az időben, a feszült helyzetnek is köszönhetően, politikai instabilitás jellemezte az Északi Országot. Ezt jól mutatja az a tény, hogy az utolsó 6 uralkodó közül 4 merénylet áldozata lett. A trónváltások dinamikáját is az asszírokhoz fűződő kapcsolat határozta meg: egy asszírbarát uralkodót egy asszírrelenes függetlenségpárti követett. Például Menahém 737-ben még adót fizetett az asszíroknak. Természetes halállal halt meg, de fia, Pekahja, aki folytatta apja politikáját, rövid ideig uralkodhatott. Az asszíroknak fizetendő adó nagyon megterhelte az országot, és ezért az asszírrelenes tábor felerősödött. Puccsot szerveztek, megölték Pekahját, és helyébe az asszírrelenes Pekáht ültették (736/735). Természetesen egy olyan kis ország, mint Izráel, nem állhatott ellen egyedül az asszír terjeszkedésnek, ezért szövetségesekre volt szüksége. Az arámok Izráeltől északra létrehoznak egy asszírrelenes koalíciót, amelybe bevonják Izráelt is. Több más királyság is csatlakozik, de délen Júda semleges kíván maradni. Ez egy testvérháborút indít el Júda és Izráel között, melyet szír–efraimita háborúnak nevezünk. Júda hadserege csatlakozás esetén jelentősen emelné a sikeres ellenállás esélyeit. A fő cél tehát a hadsereg feletti kontroll. Ennek megszerzése érdekében az arámok szövetkeznek az izráeliakkal, és puccsot szerveznek. A terv, hogy a júdai királyt, Áház megbuktassák, és helyébe egy asszírrelenes, kooperáló uralkodót ültessenek. Ez a vállalkozás azonban nem jár sikerrel. Áház elég ideig ellen tud állni. A háború több évig is elhúzódik, időközben megérkezik az asszír király, és mielőtt Júdat ellenségei legyőznék, azokat leveri AsszírIA. Júda valószínűleg a politikai alkalmat megragadva adót küld AsszírIA-nak, aki így Júdat épségben hagyja, és csupán adófi-

zetőjévé teszi.²¹ Izráel nem ússza meg ennyivel. Szervezkedése miatt megcsonkítják, és csupán egy nagyon kis terület, a főváros, Samária körül, marad meg épségben.

Ezeket az eseményeket dolgozza fel a Hós 5,1–6,6, egy északi próféta, Hós, szemüvegén keresztül. A szír–efraimita háború részeként kell riadót fújni Rámában: „Fújjátok meg a kürtöt Gibeában, a trombitát Rámában; jajgassatok Bétávenben! Riasszátok fel Benjaming!” (Hós 5,8).

A helyek földrajzilag nézve Jeruzsálemtől távolodva egy északra vezető hadjáratot rajzolnak ki. Itt tehát nem az asszírok menetelnek, akik északról jönnek, hanem a júdaiak.²² A déli testvérek fenyegetik Izráelt.

A három említett helység benjámini terület és folyamatos határviszályok színtere.²³ A bibliai beszámoló szerint Ászá foglalja el a 9. század fordulóján (1Kir 15,16–22), és így lesz júdai terület. De Ézs 10,27–28-ban majdnem ugyanezeket a városokat olvassuk mint az északi, szír–efraimi terjeszkedés útvonalának városait.²⁴ A háború részeként Izráel júdai városokat kapcsol magához. De, mint látjuk, olyan városokat, amelyek eredetileg valóban az északi országrészhez tartoztak. Ezt írja le Ézs: „Ajba érkezik, átvonul Migrónon, Mikmászba rendeli fölszerelését. Átvonulnak a hágón, Gebában térnek éjjeli szállásra. Megretten Ráma, Saul Gibeája menekül” (Ézs 10,27–28).

²¹ A bibliai beszámoló szerint Áház felbérelti az arámok ellen Tiglat-Pilészert, aki az ő kérésére jön el leigázni a Júdatól északra eső területeket (2Kir 16,7–9). Ez történelmileg nem valószínű. Az Asszír Birodalom aligha lett volna zsoldosként felbérelhető a fenyegetés ellen. Sokkal valószínűbb, hogy Áház a már a régióban tartózkodó uralkodónak hódolt be adófizetőként, és így alakította ki magának a túlélés lehetőségeit. Miller, J. Maxwell – Hayes, John H.: *Az ókori Izrael és Júda története*. Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Piliscsaba 2003, 329.

²² Ez az olvasat A. Alt értelmezésére megy vissza. Alt, Albrecht: *Hosea 5,8–6,6. Ein Krieg und seine Folgen in prophetischer Beleuchtung*. In: uő: *Kleine Schriften II*. C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, München 1953, 164–170. Elmélete azóta több kommentárban is olvasható. Jeremias, Jorg: *Der Prophet Hosea*. ATD 24. Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht 1983, 80.; Wolff, Hans Walter: *Hosea*. BK XIV/1. Neukirchener Verlag, Neukirchen-Vluyn 1965, 143. Más értelmezéshez ld. Zvi, Ehud Ben: *Hosea*. FOTL XXIA/1. Eerdmans, Grand Rapids/Cambridge 2005, 140–141.; Dearman, J. Andrew: *The Book of Hosea*. NICOT. Eerdmans, Grand Rapids/Cambridge 2010, 179.

²³ A Bétávenként megjelenő város valószínűleg Bételre vonatkozik. A név jelentése „bűn háza”. A szöveg valószínűleg itt is és a párhuzamos helyeken (Hós 4,15; 10,5,8; Ám 5,5) is a bételi kultushelyet próbálja diszkreditálni a gúnyos megnevezés által. Koenen, Klaus: *Bethel. Geschichte, Kult und Theologie*. OBO 192. Universitätsverlag Freiburg Schweiz/Vandenhoeck & Ruprecht, Freiburg/ Göttingen 2003, 14–20.

²⁴ Alt, Albrecht: *i. m.* 167.; Koenen, Klaus: Gibeá. In: *Das wissenschaftliche Bibelportal der Deutschen Bibelgesellschaft*. WiBiLex. <https://www.bibelwissenschaft.de/stichwort/19532/> (Megnyitva: 2021. nov. 17.); Donner, Herbert: *Israel unter den Völkern*. VTS 11. Brill, Leiden 1964, 35–38., 47–48.

Amit itt olvasunk, az a szír–efraimita háború első felében képzelhető el. A Hós-i szöveg ezzel szemben már azt a korszakot tükrözi, amikor Izráelnek vissza kell vonulnia Tiglát-Pilészer hadjárata miatt. A védetlenül hagyott déli határra betörnek a júdaiak, és visszafoglalják, amit annak idején Ászá is elfoglalt. Izráeli szempontból azonban ez a régi rend felborítása, Júda túlkapása. Hós fel is szólal ez ellen: „Júda fejedelmei határrontók lettek” (Hós 5,10).

A továbbiakban ezt a helyzetet mutatja be betegségként, testi panaszokként a szöveg.

Júda és Izráel betegsége

„Látta Efraim a betegségét, Júda is a fekélyét, ezért Efraim Asszíriába járt, [Júda]²⁵ a nagy királyhoz küldözgetett. De az nem tud meggyógyítani benneteket, nem orvosolja fekélyeteket.” (Hós 5,13)

A szír–efraimita háború végeztével mindkét ország hasonló sorssal kerül a háborúból. Izráelben a nagy bajt okozó, a szír–efraimita háborút kezdeményező Pekáht Hósea gyilkolta meg, átvéve a trónt (2Kir 15,30). Ő hűségesküt tett Tiglát-Pilészernek, de Pekah lázadása miatt az északi területek, Galiel, Gileád és Naftali asszír provinciává változott. Izráel csak Samária környékére korlátozódott. Júda valamivel jobban járt, de mivel tartott az asszírok terjeszkedésétől, önként kezdett el adót fizetni nekik. Izráel és Júda tehát, bár ellenkező módon kívánták kezelni az asszír krízist, mégis hasonló módon végzik: az asszír igában. A próféta-i szövegek is ezt mutatják. Izráelben Hóseás, Júdában Ézsaiás prófétál. Hóseás kritizálja Izráel hintapolitikáját, Ézsaiás szintén a semlegesség mellett áll, és semmiképp az asszírok vagy más seregek segítségében bízik.²⁶ A Kir könyvének bemutatásában Aház maga hívja ki maga ellen a sorsot azzal, hogy lepaktál az asszírokkal.²⁷ Ez okozza a Kir könyve szerint Júda vesztét.

Ebben a helyzetben, ahol mind Izráel, mind Júda egyre inkább az asszír befolyás hálójába gabalyodik, hangzik el a Hós-i ige: „Én pedig olyanná lettem Efraimnak, mint a genny (שֶׁט), és a Júda házának, mint a rothadás” (Hós 5,12).

²⁵ Júda nevének értelmi kiegészítése a megelőző mondat parallelizmusára alapozva adja magát.

²⁶ Donner, Herbert: *Israel*, 169.; Miller, J. Maxwell – Hayes, John H: *Az ókori Izrael és Júda története*, 328.

²⁷ Uo.

A genny szó helyett a magyar bibliafordítások „molyt” fordítanak. Ez a paralizmus szempontjából sántít. A moly nem árt az embernek. Noha előfordul az ÓSZ-ben két helyen is a „megemészti mint ruhát a moly képzet” (Ézs 50,9; 51,8), de ezeknél megjelenik explicit módon a ruha kifejezés. A Hós-i főnévnek valószínűleg köze van az $\Psi\Psi$ igéhez. Sajnos azonban a szó jelentése nem tisztázott.

A Sam. Pentateuchosban (Ex 10,22) a $\Upsilon\Psi\Pi$ „sötétedni”, „sötétbe burkolni” kifejezés helyett jelenik meg.²⁸ Az arab megfelelő gyök jelentése „lesoványodni, legyengülni, gyengén látóvá válni”,²⁹ amely valamilyen betegség következtében lezajló testi állapotot sejtet. Ezenkívül a Zsolt 6,10-ben és a 31,10-ben a szem teszi ezt a bánat és a szomorúság miatt. Talán könnybe lábad? De az erőtlen ember csontjával is ez történik (Zsolt 31,11). A Hós-i főnevet a LXX a $\tauαραχ\eta$ szóval adja vissza, amelynek igei formája annyit tesz, mint „zavarossá tenni”, „összezavarni”, és jelenti pl. a víz zavarossá lételét (Jn 5,4). Ezek alapján elképzelhető, hogy $\Psi\Psi$ valamilyen sötétes, zavaros folyadék kiválasztását jelenti, amely betegség esetén gennyedzésként azonosítható a legtöbb esetben. Valószínű tehát, hogy a szöveg gennyről és nem molyról beszél.³⁰ A Júdánál megjelenő rothadás kifejezés jelentése egyetelműnek mondható: a rothadást, fizikai lebomlást fejezi ki. Ez történik a fával (Ézs 40,20), és egy súlyos betegség esetén a csontokkal (Péld 14,30; Hab 3,16).

A következő kérdés, hogy be lehet-e azonosítani a betegséget. Az előbbieken tárgyalt mezopotámiai orvosszövegeknél is nagyon sok a bizonytalanság ezzel kapcsolatosan. Egyes szavak több szervet is jelölhetnek. Pl. a $\text{šer}^{\prime}\text{ānu}$ szó jelenthet vénát, izmot, inat kontextustól függően.³¹ Ráadásul egy-egy betegségnél többféle tünetegyüttes jelenik meg, ill. nagyon sokszor a kifejezés, ami egyik szövegben egy diagnózis nevének tűnik, a másik szövegben tünetként jelenik meg.³² Jelen esetben csupán két tünetünk van, és az is két különböző „páciensen”, így nem meghatározható a betegség. Talán egy valamilyen csontokig lemélyülő gennyes, kiütéses, keléles kórról van szó, amely mind megjelenésében, mind funkcionalitásában ked-

²⁸ Koehler, Ludwig – Baumgartner, Walter – Richardson, Mervyn Edwin John – Stamm, Johann Jacob: *The Hebrew and Aramaic Lexicon of the Old Testament*. Brill, Leiden 1999. (Bible-Works Edition) s.v.

²⁹ Macintosh, Andrew: *Hosea*. ICC. T&T Clark, Edinburgh 2014, 207.

³⁰ Jeremias, Jorg: *i. m.* 78.; Wolff, Hans Walter: *Hosea*, 134., 146.; A „moly” értelmezés védelméhez ld. Riede, Peter: „Ich aber war wie eine Motte für Ephraim”. Anmerkungen zu Hos 5. In: *Zeitschrift für Althebraistik* 17–20 (2004–2007), 178–187.

³¹ Zucconi, Laura M.: *Medicine*, 40.

³² Bácskay András: *Orvoslás*, 99.

vezőtlenül érinti a beteget, nem beszélve arról, hogy komoly fizikai fájdalmat sejtet a leírt tünetek velejárójaként.

De mire vonatkozik ez a betegség? A történelmi kontextus láttán adná magát a feltételezés, hogy az asszír fenyegetést, ill. az asszír dominanciát jelenítik meg ezek a képek.³³ Azonban mint látjuk, az országok és a területek pusztulásáért nemcsak az asszírok a felelősek, hanem a testvérháború is elég sok veszteséggel járt. Ráadásul, Hóseás maga mondja, hogy a betegségét látó Efraim és Júda Asszíriába küldet, de az nem tud rajtuk segíteni. A szóban forgó betegség gyógymódja tehát nincs az asszíroknál.

Hós épp az ellen a gondolat ellen küzd, hogy a nép csupán egy immanens módon, Jhwh nélkül gondolkozik magáról.³⁴ A kedvezőtlen fordulatokat, a képben gondolkozva a betegséget szerintük a politikai helyzet hozza, így annak gyógymódja is politikai, ill. katonai. Jhwh azonban épp arra figyelmezteti a népet, hogy a probléma gyökere nála van, ő okozza a nép baját, Jhwh küldi Izráelre és Júdára a csapásokat. Valószínűleg ez az első indok, amiért Hós itt a betegség képét használhatja. A betegség eredete ismeretlen az ókori ember számára, nem tudja, miként védekezzen ellene, azt az istenektől származtatja. Ha Hós betegségnek nevezi a fennálló helyzetet, ezzel implicit arra utal, hogy itt egy Istennel összefüggésbe hozható tényállásról van szó. De itt többről van szó, mint bűjtatott utalásról, hiszen Isten a személyes névmást használva kiemeli szerepét: én vagyok olyan, mint a genny Efraimnak. Azaz, amit a betegség képe implikál, a szöveg ki is mondja. A betegség eredője az isteni szférában van, de a próféta nyíltan meg is fogalmazza: Jhwh okozza a népet sújtó kórságot.

Hogy mi is váltotta ki Jhwh haragját, azt a környező fejezetek világítják meg. Címszavakban: politika, etika, kultusz. A 7,7 királygyilkosságokról beszél: „megemésztik bíráikat. Királyaik elhulltak”. Itt valószínűleg az Izráel utolsó királyai ellen elkövetett merényletekről van szó. A Hós 8,4 egy hasonló témát érintve Jhwh akarat nélküli királyválasztásról beszél. Ezt, ha a szír–efraimita háború eseményeit nézzük, Pekah meggyilkolásával és Hóseá trónbitorlásával azonosíthatjuk.³⁵ Hós elítéli a királygyilkosságot, de nem azért, mert egy asszírelles királyt gyilkolnak

³³ Alt, Albercht: *i. m.* 167.; Jeremias, Jorg: *i. m.* 82.; Rudolph, Wilhelm: *Hosea*. KAT. Evangelische Verlagsanstalt, Berlin 1971, 130.

³⁴ Wolff, Hans Walter: *i. m.* 147.; Jeremias, Jorg: *i. m.* 82.; Lancaster, Mason: Wounds and Healing, Dew and Lions: Hosea's Development of Divine Metaphors. In: *Catholic Biblical Quarterly* 83 (2021), 417.

³⁵ Rudolph, Wilhelm: *i. m.* 149.; Wolff, Hans Walter: *i. m.* 160.; Jeremias, Jorg: *i. m.* 96–97.; Dearman, J. Andrew: *i. m.* 205.

meg, hanem a közügyek ilyenfajta alattomos, Jhwh igazságát nélkülöző magatartás miatt. A Sám-Kir-ból élénk tárul egy olyan kép, amely a királyválasztást a próféta általi felkenéssel legitimizálja, kifejezve Jhwh beleegyezését. Ha Hós, egy próféta arra panaszkodik, hogy királyt választottak Jhwh nélkül, azt jelentheti, hogy a puccsot végrehajtó királyt a prófétai körök nem kenték fel uralkodóvá.³⁶ De természetesen erre a summás kijelentésen kívül nincs más támpont. Biztosnak látszik azonban, hogy az új királlyal és annak trónra jutásának módjával a próféta, és ezzel együtt Jhwh, nem értett egyet.

A politikai hűtlenség több helyen is megjelenik. A 6,7 egy az Ádám nevezetű helységnél kötött szövetség megszegéséről beszél. A 10,3 a hamis esküt emlegeti együtt a szövetségekötéssel, míg 12,2 arról beszél, hogy miközben szövetséget kötnek Asszíriával, olajat visznek Egyiptomba (12,2). Ez utóbbit könnyen elhelyezhetjük történelmileg. Hósea Pekah meggyilkolása után hűségesküt tesz az asszír királynak 732-ben, de 727-ben, Tiglat-Pilészer halála után Hósea Egyiptomba küldetett, nyilván egy asszírrelenes szervezkedés részeként (2Kir 17,4). Erre utalhat Hós 12,2.³⁷ Hóseás megszegte a vazallusszerződést, amelyben záradékként Jhwh nevére esküdtek. Ezzel a Jhwh-kultuszt a politikai retorika üres elemévé degradálták, nevét minden súly nélkül vették igénybe. Ez Jhwh elleni hűtlenséget is jelent, amely Jhwh haragját is kihívja.

Megjelenik ezenkívül a társadalmi igazságtalanság is mint a Jhwh büntetését kiváltó tényezők egyike. A Tízparancsolat sorrendjében olvasunk, hogy a nép körében „Esküdöznek és hazudoznak, ölnek, lopnak és paráználkodnak, betörnek, és vérontás vérontást ér!” (4,2). A papok gyilkolnak a sikemi úton (6,9), azaz vagy a zarándokokra csapnak le, vagy a menedékkérő menekültek kiszolgáltatott helyzetét használják ki, hiszen Sikem menedékváros volt (Józs 20,7).³⁸ A prófétának sem jobb a sorsa: leselkednek rá (Hós 9,7). Minden biztonnal az üzenete miatt az életére törnek.

Ezenkívül a könyv számos helyen beszél Izráel vallásos hűtlenségéről.³⁹ Kifejező Hós 2, mely a Baál tiszteletét a házasságtörő nő képében jeleníti meg, és Jhwh-t megcsalt férjként ábrázolja. De ezenkívül is még több helyen olvasunk ar-

³⁶ Jeremias, Jorg: *i. m.* 106.

³⁷ Donner, Herbert: *i. m.* 92.; Rudolph, Wilhelm: *i. m.* 226.; Jeremias, Jorg: *i. m.* 152.

³⁸ Jeremias, Jorg: *i. m.* 93.; Hong, Söng-hyök: *The Metaphor of Illness and Healing in Hosea and Its Significance in the Socio-Economic Context of Eighth-Century Israel and Judah*. SBL 95. Peter Lang, New York et al. 2006, 149.

³⁹ Hóseás könyvének kultikus polémijához ld. Kató Szabolcs Ferencz: *Jhwh: der Wettergott Hoseas?* WMANT 158. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen 2019, 35–161.

ról, hogy Izráel a „bálványoktól tudakozódik” (4,12), szeretik a pogány áldozattal összefüggésben álló „szőlős kalácsot” (3,1); ezüstből és aranyból bálványokat formáltak (8,4). A Baál-tisztelet és talán más istenek kultusza keveredett Jhwh kultuszával, vagy éppen annak helyébe lépett. Ezért szól az ítélet a papoknak, akik úgy járnak, mint a nép (4,9), mert „csapdává lettetek Micpában, és kifeszített hálóvá a Tábor-hegyen!” (5,1). Ezek azok a társadalmi kórokozók, amelyek Izráel halálos betegségéhez vezettek.

Ehhez még egy rossz diagnózis is társult. A nép politikai szinten próbált meg gyógy módot találni, Asszíriához folyamodott segítségért. De ő nem tud meggyógyítani, szól Hós 5,13. Ugyanígy a kultusz szintjén is, a nép elmegy szeretői után, a Baálok tiszteletét, mondván, „Elmegyek a szeretőim után. Ők adnak nekem kenyeret és vizet, gyapjút és lent, olajat és italt” (Hós 2,7). A nép egy más istentől várja ellátását. Az erkölcsi visszaélések terén is nyilván mind a papok, mind a prófétát elhallgattatók meg voltak győződve saját igazukról. A nép vezetői gondolkodásában az asszír fenyegetés láttán egységes fellépésre volt szükség, és nem volt kívánatos egy folyamatosan akadékoskodó próféta, aki semmivel sincs megelégedve. A kezelés része tehát, hogy őt is kiiktassák.

Az ókori közel-keleti gyógyításnál, mint az a fentiekben kitűnik, legtöbb esetben a gonosz erő eliminációja történik. A fizikai kezelésen túl a mágikus ráolvasások a gonosz démonok, ellenséges istenek hatalma ellen kell működjenek, azokat kell semlegesítsék. Ha az előbbieken felsorakoztattuk Izráel és Júda betegségének okozóit, most ezeket kell kiiktatnia az orvosnak:⁴⁰ azaz egy stabil politikát, társadalmi igazságosságot, és Baál-kultusz helyett egy megtisztított Jhwh kultuszt kell a népnek megvalósítania a gyógyulás részeként. Mezopotámiában rendszerint egy isteni hatalommal egy másik áll szemben a gyógyítás folyamatában. Izráelben, jelen esetben, mindkét fél Jhwh. Természetesen ez azért is alakul így, mivel a betegség egy metafora, egy kép, amelyet felhasznál Hós, s így nem szabad többet belelátnunk a formába, mint amit tartalmaz. Azonban, a betegséget expliciten Jhwh-hoz köti a szöveg, és a 6,1-ben a nép meg is vallja: „Jhwh megsebez, de meg is gyógyít”. Jhwh tehát az orvos, aki az iménti betegséget kezeli. Izráel betegsége tehát nem az istenek hatalmi játékának mellékterméke, amelyben az ember az erősebb oldalára kell álljon, ha életben akar maradni, hanem Jhwh teremtési rendjében kell megtartania az igazságosság és a hűség

⁴⁰ Vö. Hong, Söng-hyök: *The Metaphor of Illness...*, 151.; Hong szerint ezek az idegen elemek Hós szemében a királyság monarchikus intézményei, amelyekről a királyság előtti törzsi szolidáris társadalom javára kell megszabadulni.

parancsait. A betegség végkimenetele tehát egyáltalán nem a diagnózistól függ, hanem egyedül a beteg kórjához való hozzáállásán.

A 7,1-ben el is kezdődik a gyógyítás, ahol azt olvassuk, Jhwh szavaként: „mikor gyógyítottam Izráelt”. Látszólag a nép megértette Jhwh szavait, mert a 6,1–3-ban arról olvasunk, hogy a nép meg akar térni, mondván: „Két nap múltán életre kelt, harmadnapra föltámaszt bennünket, és élünk majd előtte”, mert Jhwh „eljövele biztos, mint a hajnal”. A nép egy szép bűnvallást tesz. Az 5,8-ban induló egység tehát felmutatja Izráel és Júda helyzetét, utalva annak bűneire, és a 6,1–3-ban a nép válaszol: térjünk meg az Úrhoz. Azonban itt nem zárul le a párbeszéd, mert Isten is válaszol: „Hűségetek csak olyan, mint a reggeli felhő, vagy mint a korán tűnő harmat” (6,4). Isten tudja, hogy a nép megtérése csak a szorított helyzet miatt történik, és átmeneti. A nép, amely oly sokszor megkötötte és megszegte a politikai alkukat, ugyanúgy szegi meg a Jhwh-nek tett fogadását, változtatja meg megtérő szándékát.⁴¹ Ezért utal a szöveg a 6,7-ben az Ádám nevű helységnél megszegett, valószínűleg politikai szövetségre a gyógyítás és a betegség kapcsán. Bármennyire is őszintének és teológiailag mélynek tűnik Izráel reakciója, Isten visszautasítja azt. Ebben a momentumban fonódik össze a fentebb felsorolt sokféle terület. A politikai alkuk kijátszása a nép hűségének mértékét is megmutatja, amely a vallásosság terén sem mutat nagyobb arányokat.

Az is mutatja Jhwh elutasítását, hogy a 7,1-ben, ahol megjelenik a gyógyítás, Jhwh ismét Izráel bűneiről beszél: „Amikor gyógyítani akartam Izráelt, lelepleződött Efraim bűne és Samária gonoszsága”. Azaz Isten a bűnbánat szavára jószándékúan elkezdte a helyreállítást, azonban akkor derül ki Izráel még több bűne. A 7,1 is az iméntiekben feltárt eseményeknek felel tehát meg.⁴² A nép megtérni látszik, de a valóság, hogy ez elillan, akár a reggeli harmat, ha felkél a tűző Nap, és Istennek ismét nyugtáznia kell az előzőekben már felsorolt bűnöket.

A helyzetnek nincs is feloldása a könyv 8. századi rétegeiben.⁴³ Nem is lehet, hiszen tudjuk, hogy Izráel betegsége halálos kimenetelű volt, az asszírok elpusztí-

⁴¹ Az írásmagyarázók véleménye megoszlik afelől, hogy a 6,1–3 egy érvényes, vagy csak egy színlelt megtérést tartalmaz. Az előbbi mellett foglal állást Landy, Francis: *Hosea*. Sheffield Phoenix Press, Sheffield 2011, 79–80.; Gruber, Mayer I.: *Hosea: A Textual Commentary*. Bloomsbury International, London/Oxford/New York 2017, 286–287. Az utóbbi mellett Wolff, Hans Walter: *i. m.* 148–151.; Jeremias, Jorg: *i. m.* 86.; Hong, Söng-hyök: *i. m.* 153.; Vö. Dearman, J. Andrew: *i. m.* 191. Az érvekhez ld. a főszöveget.

⁴² Jeremias, Jorg: *i. m.* 94–95.

⁴³ Wöhrle, Jakob: *Die frühen Sammlungen des Zwölfprophetenbuches*. BZAW 360. Walter de Gruyter, Berlin/New York 2006, 282–284.

tották a királyságot. Isten felajánlotta segítségét, de ők nem tértek meg hozzá. Csak a fiatal zárófejezetben jelenik meg a nép részéről a kívánt magatartás: „Asszíria nem segít meg minket, lóra sem ülünk többé. Nem nevezzük többé Istenünknek kezünk csinálmányát.” (Hós 14,4) A politika és a vallásosság terén Izráel, történelmileg nézve már Júdában feloldva, eljut az elvárt hűségig. Betegségéből felgyógyult, az azt kiváltó „kórokozók” megsemmisültek.

A betegség kapcsán még egy fontos megfigyelést tehetünk. Az 5,14 ismét párban említi Júdát és Izráelt mint Isten büntetésének tárgyait, de ezúttal nem egy betegség, hanem vadtamadás áldozatai a népek: „Mert olyan leszek Efraimnak, mint az oroszlán, és Júda házának, mint az oroszlán-kölyök”. Az iménti helyzet egy másik fajta megvilágításba kerül. Ahogy arról már fentebb szó esett, a megmagyarázhatatlan, emberi erővel nem vagy csak csekély mértékben befolyásolható csapások összekapcsolódnak: mind Jhwh hatalmának megnyilvánulásai. Ezért bizonyos fokig rokon értelmű szavakként működnek. Erre látunk itt is példát. Ahogy a betegséget, úgy a vadak támadását sem lehet befolyásolni, teljes mértékben megelőzni. Ezt a kiszolgáltatottságot hangsúlyozza a kép.⁴⁴ Az oroszlán motívumának választásában az a tényező lehetett meghatározó, hogy az oroszlán mint asszír dinasztikus, királyi szimbólum standard jelvényként jelenik meg a különféle ábrázolásokon.⁴⁵ Az, hogy itt Jhwh az oroszlán, ismét azt a gondolatot akarja cáfolni, amely a csapást csak politikai fejleménynek tekinti, amelynek nincs köze Jhwh-hoz. Nem az asszír királytól, az oroszlántól kell félni, ő csak eszköz, Jhwh az oroszlán, aki Júdára és Izráelre támad.

Mind ennek, mind a betegségnek van egy pozitív üzenete is. Jhwh azért áll a pusztítás oldalára, mert meg akarja gyógyítani Izráelt. A kiszámíthatatlan és feltartóztathatatlan csapások ellen ő ajánlja fel védelmét. Ami a vadon törvénye szerint már menthetetlen, Izráel esetében még jóra fordulhat, mert Isten az oroszlán, aki a megtisztított politikai, szociális és kultikus élet esetén felhagy az áldozat marcangolásával. Istennel meg lehet küzdeni bármilyen eldőltnek látszó katasztrófával, mert ő okozza őket. Az erős képek ellenére Hós ezt akarja megértetni hallgatóival, olvasóival.

Összefoglalás

A betegség és a gyógyítás az ókori Közel-Keleten nemcsak a testet érintő folyamatok, hanem az istenek teremtette és meghatározta egész embert érinti. Minden betegséget egy mennyei lény vált ki, azok kezelése is csak az istenek bevonásá-

⁴⁴Jeremias, Jorg: *i. m.* 83.

⁴⁵Dearman, J. Andrew: *i. m.* 187.

val történhet. A betegség így tulajdonképpen nem önmagában probléma, hanem az isteni szférával megbomlott kapcsolat tünete, amely baljós ómenként mutat a beteg sorsára, és figyelmeztet veszélyeztetett helyzetére. Ennek fő oka az istenek és a vallásosság mögött feltételezhető dinamika: az emberek ott sejtik az istenek, földöntúli erők jelenlétét, ahol megmagyarázhatatlan, az ember számára kiszámíthatatlan és befolyásolhatatlan erők működnek. Az első istenek numinózus természeti hatalmak megszemélyesítései voltak. A betegség is egy ilyen kiszámíthatatlan tényező, amely természetéből fakadóan kötődik ehhez a világhoz.

Hós 5,8–6,7-ben is megfigyelhetjük ezeket. Isten itt magát gennynek és rothadásnak nevezi, azaz egy fájdalmas, a szövetek elhalásával járó betegséggel hasonlítja össze. A helyzet történelmi hátterét a szír–efraimita háború és az asszír fenyegetettség adja. Izráel elveszti területeit és függetlenségét, Júda szintén az asszírok adófizetőjévé válik. A nép szemszögéből ez a betegség, és így a gyógymód is az asszíroknál van. Isten arra figyelmeztet, hogy ő a betegség okozója. Az Asszír Birodalom csak tünet, eszköz Isten kezében. Isten haragját az állhatatlan politika, a szociális visszaélések és a kultikus hűtlenség váltotta ki. Ezek eltávolítása jelenti a gyógymódot. A nép látszólag felismeri ezt, de Isten azt veti a szemére, hogy mindez csak ideigvaló, akárcsak a reggeli harmat. A könyvben nincs is megoldás a felvetett problémára: Izráel betegsége halálosnak bizonyul. Asszíria elpusztítja az északi országrészt. A betegség metaforája azonban épp ott nyit új lehetőséget a népnek, ahol a kép a legfenyegetőbbnek tűnik: a betegségből csak az istenek tudnak gyógyítani, akiknek nehéz a kedvükben járni. Jhwh megtérést várna, és a gyógyulását adná, de a nép, amikor Isten gyógyítaná őt, visszaesik régi bűneibe. Mindazonáltal a büntetés célja a megtérésre való hívás. A modern ember számára kérdés, hogy akar-e valamit Isten a csapásokkal, betegségekkel. Az ókori ember számára a kérdés, hogy mit akar. Hós esetében a válasz egyértelmű: „szeretetet kívánok, és nem áldozatot, Isten ismeretét, és nem égőáldozatokat” (Hós 6,6).